

Världsarv

Kvarkens skärgård

Svenska |

SÄLJAKT

Säljakten har historiskt varit av stor betydelse för skärgårdsbefolkningen i Kvarken. När kusten vid Bottniska viken koloniserades var sälfångst och fiske förutsättningen för de första fasta bosättningarna. Vid sidan av fisket spelade sälfångsten en viktigt ekonomisk roll.

SÄLNÄT. FOTO: TUIJA WAREN
TILLSTÅND : KVARKENS BÅTMUSEUM- MALAX MUSEIFÖRENING R.F.

Under självhushållningens tid har öborna vänt ryggen till fastlandet och istället ägnat sig åt havets resurser så som säl och fisk. I historien om de nordiska folken från medlet av 1500 - talet skrev Olaus Magnus om sjökälvar som fanns i stora mängder av i Bottniska viken och Finska viken. Hans beskrivning är intressant därför att det tydligt framgår att det är gråsäl som avses, säljägaren vaktar på sälen med sitt sälspjut eller "kallar på sjökälven genom att böla som den". Vidare beskrivs hur kalvarna samlas i stora hjordar där de ligger och för oväsen.

Den aktiva säljakten var en av orsakerna till befolkningsökningen under 1500 - talet parallellt med fiske och jordbruk. År 1551 gick prästerskapets tionde på tran, sälhudar och kutsinn över till fogden på

Korsholms räkenskaper, dvs. tillföll kronan. Nedskrivet är antalet båtar, lotter och fångstens storlek. År 1560 framgår av fogdens längder att man ännu inte börjat använda sälbössa i fångsten. Under 1500 - talet bedrevs säljakt mer eller mindre året runt – sälfångst i öppet vatten på hösten och vintern, på olika sätt under isen fram till Vårfrudagen (Maria bebådelsedag den 25 mars) och på isen efter denna dag. Fångst av säl med nät om hösten var störst i Mustasari socken men upp till 10 000 kg tranolja per år. Om hösten och vårvintern hade sälarna ett tjockt späcklager, medan i slutet av våren och sommaren var de magrare och bytte päls vilket också styrde när man fångade säl för att få mest ut av fångsten.

Syner och reglarna kring säljakt har varierat, enligt kungliga förordningen år 1590 var alla sälkutar fridlysta och alla resor förbjudna före Vårfrudagen. Förordningen ledde till protester i Kvarken eftersom man ansåg att det bästa sälfisket var mellan St Mathias dagen (24 feb) och Vårfrudagen. Syner på sälen har varierat under århundradena, under 1700 - talet klassades sälen som skadedjur och det kom till och med påbud om att utrota sälar.

Sälrodd, bräddlöping och långfärd "langfäälän", fångst som delvis koncentreras till skilda områden; sälbådarna (sälgrynor) nära fastlandet, fasta landisens yttersta kant och den rörliga havsisen.

Under 1600 - talet ökade bräddlöpets betydelse när man under kortare resor med skjutvapen kunde få säl. År 1815 upptecknas att sälfångsten är näst strömmingsfisket det mest lönsamma för fiskarbefolkningen och att de farliga långfärderna i stort sett hade upphört, förutom i Malax socken.

I Österbotten fångades uppemot 15 000 sälar per år och uppemot 90 % av den skatteskrivna manliga befolkningen deltog. En stagnering i säljakten kom på 1700 - talet som antas bero på kallare klimat och att gråsäl höll till i Östersjön under vårvintern. Säl fångsten kom under slutet av 1800 och 1900 - talet åter igång och i med att sälen allt mer började beaktas som skadedjur och skottpeng infördes, vilket gav ett uppsving för säljaktkulturen.

Säljakten gav mat, inkomst och kläder. Det sälkött som inte användes i hushållet saltades, röktes och såldes. Sälköttet var eftertraktat under den katolska tiden, eftersom det var tillåtet att äta det under fastan.

Sälrodd; Säl fångst med nät

Säl fiske åsyftar fångst med stormaskiga nät som i äldre tider gjordes av hampa. Fyra olika sälnät enligt Tengström, läggnet, stådnät, tvärnät och stång-långnät. Invid branta klippor i havet lades läggnet ut, en ända mot land och andra ut mot havet. Stådnäten lades ut i en halvcirkel runt sälgrynnor på havssidan. De kortare och djupare tvärnäten lades ut vintertid i råkar och vakar i isen där sälar höll till. Stånglångnäten består av ett flertal nät knutna vid en stång och de användes i sund och havsvikar där det fanns vikare. Det är främst vikare man fångat med nät.

Ännu i början av 1900 - talet spanns hampgarn hemma till sälnät. Till 3 nät gick det åt 17 kg hampa. Tvättat och putsat fick man 9 kg garn, alltså 3 kg garn per nät. Hampgarnet skulle kokas i 4 timmar innan man byggde nät av det. I grytan varvades först aska, sedan garn, omvartannat.

Näten fick inte synas i vattnet och färgades därför t.ex. genom rökning eller kokades i en blandning av gran och alspån tillsammans med aska.

Ett sälnät är 14 famnar långt, djupleken varierar mellan 20-24 varv och 30 varv. Maskvidden var 12-14 tum. Tidigare gjordes sälnäten av hampgarn, men under 1900 - talet användes 27 trådig bomullsgarn. De nedersta varven var gjorda av svagare material i fall att nätet skulle fastna i botten, så att det brast i det svagare partiet. Man hade ingen nedre teln på näten. Flöten gjorda av 60 cm långa spadliknande nätikulor, ca 18 kulor på varje nät, i ändan av nätet är telen fyrdubbel och den slutar i en 20 cm lång ögla, storlytjon – där ankarlinan fästes.

FÅLBÅT. FOTO: TUIJA WAREN
TILLSTÅND : KVARKENS BÅTMUSEUM - MALAX MUSEIFÖRENING R.F.

Ankarlinan var gjord av hästtagel som var beständigt mot röta. Ankaret var en sten som vägde ca 35 kg och nätet var endast ankrad i ena sidan.

Säl fiskarna var indelade i lag, bestående av 6 man. I början av oktober begav sig säl fiskarna till fångstplatserna och fiskade tills isen lade sig. När de kom till utsättningsplatserna lodade de djupet för att få nätet på rätt djup, 7 famnar djupt åt 30 - varvaren, 6 famnar åt 24 - varvaren och 4 famnar åt 20 - varvaren. Näten lades ut i rad efter varandra. På Mickelsörarna och Storskär fångades säl om hösten med nät. Sälrodd skedde under sommaren med roddbåt, när sälar dödades med kastspjut eller sälbössa.

Trots att det förekom tvärnät under isen, skedde nätfångsten främst vid öppet vatten under hösten. I Kvarken var denna tid från Mikaeli dagen 29.9. fram tills att isen lade sig.

Bräddlöpet

Vinter- vårjakten i Kvarken företogs främst genom bräddlöpet. Från langfälan/fälreison utvecklades bräddlöpet. Färden ut till fastisens kant gick till fots och man tog med sig små jullar och annan utrustning till isbrädden (fastiskanten). En förutsättning för denna typ av jakt var att drivisen pressats mot östra kusten i Bottniska viken, så att läger med kutande gråsäl fanns att tillgå. Med en fäljulla for 2-3 man ut till iskanten och där klubbades gråsäl och sköts vikarsäl - jakten skedde med slag och skott. Bräddlöpet bedrevs mellan Matismäss och Vårfrudagen (24.2-25.3). Efter Vårfrudagen skedde jakten endast genom skytte. Under 1800 - talet minskade langfälan medan bräddlöpet ökade. Om man med nätfångst tog mest vikare så gick bräddlöpet ut på att få gråsäl, speciellt deras kutar.

Langfälan

Säljägare från kvarken bedrev jakt från åländska skär i söder till Bottnin i norr (Bottenviken). Gustav Wasa skriver i ett öppet brev år 1551 att österbottningarna har rätt att bedriva sälfångst i hela Bottniska viken, även i den västra delen. Genom langfälan gjorde sig jägare oberoende av isförhållande lokalt och regionalt. Fångstmännen sökte upp isen där sälen vistades under normala isvintrar inleddes fångsten i "södersjön" och man gick norrut längs den svenska kusten mot Bottenviken – där man fortsatte tills all is smält bort. Om fångsten var god från början kunde fälmännen återvända hem för att göra sig klara för senfälan.

Cneiff skiljde mellan den tidigare resan – från början av februari till slutet av maj, med jakt främst på gråsäl och den senare resan, från slutet av mars till början av juni med jakt på främst vikare.

Langfälan kunde vara upp till 3 månader utan att fångstmännen kom i kontakt med land. Detta vilket gjorde dem i behov av mångsidig, tillräcklig proviant och utrustning. Varje båtlag hade en fälbåt, som man seglade i öppet vatten och drog över fastisen. All utrustning, proviant och fångst förvarades i båten. Den utgjorde även fångstmännens bostad. Båtlaget bestod av 7-8 man och båten var 34-36 fot lång och 30 fot bred. För att den lätt ska kunna dras på isen gjordes aktern brant och hög medan fören var låg och bred. Tidigare användes råsegel men senare gick man över till gaffelrigg, vilket var mer fördelaktigt vid sidovind och storm. Under 1900-talet förändrades fälbåtarnas storlek, de blev nu mindre än de varit tidigare.

Pundardagen – dagen före avresa när all utrustning och proviant instuvades i

båten. Raitandag - dagen efter pundardagen när man begav sig ut till utgrynnorna. Båten transporterades ut till yttersta skären på förhand och den 5 februari inleddes langfälan, vid snörika vintrar något senare. Till båtarna tog man sig med hästar. På glatt is kunde seglet användas som på en vindjakt, annars skulle båten skjutas eller dras fram på isen. Fälbåten täcktes av ett tält, som tidigare utgjordes av råseglet, senare av en för ändamålet gjord presenning. Till utrusningen hörde även fäljullar, byggda på samma sätt som fälbåten, 4 m lång och 1,5 m bred, med låg köl och med två mässingsbelagda medar.

Det viktigaste fortskaffningsmedlet var skredstången, en kombination mellan skida och kälke. På denna kunde säljägaren närma sig bytet liggande, gå över svag is och ta sig över råkar och öppet vatten. När fälbåten anlände återvände till hemmahamnen så avlossades så många skott som det fanns fälmännen var i båten. En hemkomstfest arrangerades för fällaget av de närmaste anhöriga; fälgröitin, då tillreddes kött från kutarna, blodplättar av sälblod och skrävlar (framlabbar) tillreddes som delikatesser. Späcket skrapades av skinnen med hudankniven, en 21 cm lång böjd kniv tillverkad av gammal lie. Späcket kokades i grytor utomhus. Oljan såldes och pengarna delades jämt, även de flesta skinn såldes.

Andra fångstmetoder

Sälfångst med sax/säljärn

Den jakt som bedrevs främst under höst och vår där man fick både gråsäl och vikare. Gråsälen var lättare att fånga eftersom den var glupskare på agnet.

Man var vanligen 2-3 man och hade 1-2 saxar/säljärn per man. Säljärnet hade två funktioner – dels att fånga säl på hösten och vintern, dels att skydda fiskebragderna. Bästa fångsterna fick man med säljärnet under november och december månad. Byns smed tillverkade säljärnet. Sälaxen eller järnet vägde åtminstone 12 kg.

Vekarin – handspjutet, både vapen och bruksföremål, ett universalverktyg. Ett Spjut bestod av ett 30 cm långt järn med 12 cm långa hullingar, järnet var fäst i ändan på ett 160 cm lång träskaft. När fälmannen rörde sig på isen prövades isens bärkraft med vekarin och när säl var skjuten dödas bytet med ett slag med denna. Den kunde även användas till att göra vakar i isen.

SÄLJÄGARE. FOTO: TUIJA WAREN
TILLSTÅND : KVARKENS BÅTMUSEUM
- MALAX MUSEIFÖRENING R.F.